

Oponentský posudek na disertační práci Davida Sehnala

Kniha Laozi. Překlad s filologickým komentářem

Jak patrně z názvu, jádrem překládané disertační práce je překlad knihy *Laozi*, která přes svůj nevelký rozsah patří k základním textům klasického období čínské filozofie i čínskému myšlení vůbec a která se v západních zemích dočkala nejživějšího zájmu a největšího počtu překladů. Jedná se sice o překlad tzv. filologický, zaměřený tedy prvotně na jazykovou stránku díla a pohybující se metodou i použitou literaturou výhradně na lingvistickém poli, nicméně paradoxně právě proto slibuje poměrně zásadní a dobře podložené dopady i na možné interpretace filozofické: je totiž bez jakékoli diskuze, že řádné čtení filologické vždy nutně musí předcházet jakoukoli zevrubnější filozofickou analýzu a komplexní interpretaci, třebaže i ta zpětně spolupůsobí na výklad nejednoznačných míst.

Překlad kapitol je doprovázen jazykovým rozbořem jednotlivých jejich částí slovo po slovu, přičemž každá jazyková jednotka (až např. na běžné modální částice, což je škoda) je klasifikována z hlediska slovního druhu či přinejmenším funkce v daném kontextu, sémanticky vymezena a zasazena do derivačních souvislostí, resp. do souvislostí tzv. syntaktických paradigmat. Překlad každé kapitoly je též rámován stručným uvedením do jejího obsahu a pozice v rámci celého díla. Vyznačeny jsou i koncové rýmy. Práce obsahuje nepřilíš rozsáhlý, leč myšlenkově a metodologicky závažný úvod, v němž se autor vyjadřuje ke svým ideovým a zejména metodologickým východiskům a přinejmenším částečně hodnotí stav výzkumu v oboru staročínské filologie. Překlad je dále doplněn slovníčkem všech slov obsažených v textu s jejich zde doloženými funkcemi a významy a samozřejmě i seznamem pramenů a druhotné literatury.

Nový samostatný sinologický překlad *Laozi* do češtiny je sám o sobě významnou událostí. V tomto případě je o to významnější, že jednak jej poprvé pořizuje překladatel v pravém slova smyslu jazykovědně školený a disponující suverénním přehledem v současném světovém dění na poli klasické čínské lingvistiky a základem převzatým od největších filologů čínštiny působících ve 20. století, a jednak se jedná o text nejvíce zatížený předsudky západního odborného i laického obecnostva, odvíjejících se od romantizujících představ o tzv. „taoismu“. Tyto předsudky se přitom D. Sehnalovi daří obejít programovým a radikálním obratem *ad fontes*; ten je ostatně osou celé disertační práce a je základním zdrojem jejího přínosu. Není úplně pravda, že – jak autor zmiňuje – se staročínská (filologická) studia vyvíjejí jen zvolna, neboť rozvoj posledních desetiletí v některých disciplínách výrazně změnil náš pohled na klasické čínské písemnictví a jazyk (rekonstrukce výslovnosti a zejména morfologie staré čínštiny, dobový systém čínské písmo, teorie orální literatury a autorství ad.; jiná věc je, že autor s nejnovějšími přístupy pracuje jen v omezené míře). Platí však, že tento posun je zřídka

reflektován souvisejícími disciplínami a už vůbec ne průměrnými překladateli a vykladači staročínských spisů. Za této situace pak radikálně působí i důsledné následování a hlasité připomenutí východisek a metod, které ve filologii jiných jazyků a literatur platí za zřejmé a víceméně nezpochybnitelné (často už od dob humanismu!), a vede někdy k překvapivým výsledkům. Z tohoto hlediska lze nabízený předklad považovat za jak jeden z nejpřesnějších, tak jeden z nejoriginálnějších, které vůbec existují, přičemž jeho obecně kulturní role v českém prostředí je dle mého nedocenitelná.

Co se týče nepřekladové části, předkládaná práce se napíná zvláštním a do značné míry jen zdánlivým rozporem mezi originalitou, nezávislostí myšlení a celistvým a hlubokým vhledem do klasické čínštiny a do staročínského písemnictví podloženým mj. letitou zkušeností na jedné straně a poměrně střízlivě pojatým a vcelku konzervativním teoretickým rámcem na straně druhé, a to i přes jeho obohacení o některé nejsoučasnější prvky, jako je v první řadě filozofie a systém *Thesauru Linguae Sericae*. Určitá neochota systematicky pracovat s větším objemem sekundární literatury jistě souvisí se zmíněným programovým návratem k původním(-u) textu(-ům) a částečně i s napůl překladovou povahou práce, autor tak však mnohdy ztrácí možnost podepřít své postřehy a názory odkazy a hlavně je provázat s podobnými zjištěními jiných badatelů (včetně obecných lingvistů), přestože z technického hlediska je možno jeho poznámkový a citační aparát za dostatečný a vyhovující. Už to, že nezávisle dospěl k obdobným závěrům, by stálo za pozornost a předznačovalo některé důsledky a možné další linie výzkumu. Zejména pak v oddílech, kde se autor zabývá otázkami, jež jsou klíčové pro jazyk samotný a jeho teorii i pro nabízený rozbor díla (tj. především problém identity lexému, slovních druhů, funkcí slov a derivací), by bylo záhodno se opřít o robustnější soubor sekundární literatury a ukotvit tak tvrzení a postupy, které mají daleko k samozřejmosti, a jasněji lokalizovat zvolený přístup v souřadnicích stávajících velice rozdílných názorů na věc i za hranicemi jazykovědy klasické čínštiny. To nakonec platí i o aspektech, které stojí mimo bezprostřední zájem a záběr autora, v první řadě literárněvědných (pojem autorství, autonomie staročínského textu a jeho koherence atd. se vztahují k některým problémům řešeným autorem relativně úzce, a přitom patří mezi oblasti, kde dnes dochází k bouřlivým diskuzím a dramatickým přehodnocením – za všechny jen práce M. Kerna).

I přes toto pnutí je však práce ve svém celku suverénně zpracována, autor v ní dokázal přesvědčivě shrnout letité zkušenosti a využít je k dosažení svých cílů a vtisknout svému pojednání a překladu osobité rysy, které scházejí u tolika byť i kvalitních produktů akademického průmyslu. Připojený slovníček shrnuje cenné údaje a přinejmenším u frekventovanějších slov dobře ilustruje spolupůsobení sémantiky, syntaxe a morfolgie i možnosti (ale i omezení) zvolené deskriptivní metody; lze jej považovat za výstup takřka rovnocenný vlastnímu komentovanému překladu, byť se jedná vlastně o utřídění materiálu z komentářů. Kdyby byly tímto způsobem zpracovány všechny texty klasického období, mohli bychom konečně začít uvažovat o jinde dnes běžných analýzách založených na údajích z korpusů a pracujících s přesnými a mnohvrstevnatými statistikami, byť při omezeném objemu staročínského korpusu to nikdy nebude možné ve srovnatelném rozsahu. Přes všechny klady takto TLS totiž zatím představuje do značné míry nahodilou sbírku informací, jakkoli precizně tříděných a zpracovaných v jednotlivostech, což samozřejmě vyplývá z modu existence a rozvoje této databáze.

Dále se budu zabývat konkrétními body, u nichž lze zmínit určité připomínky a které mohou případně posloužit jako východiska diskuze či doplnění; většina z nich pochází z úvodní části práce. Sporné podružnosti ponechávám až na výjimky stranou.

Autor významnou měrou zakládá svůj rozbor na přístupech (a místy i materiálu) užívaných v TLS (*passim*). Jsou to přístupy na poli staročínské filologie bezesporu průlomové, nicméně bylo by záhodno se zmínit i o tom, že právě v oblasti, která představuje nejžhavější zájem doktoranda, tj. vztahy syntaxe, sémantiky a lexika a integrity slova, má TLS systémové nedostatky, neboť neumožňuje sledovat charakteristické derivace napříč sémantickými skupinami a souvislosti v rámci lexikálních hnízd, která jsou v TLS fragmentována podél rigidně nastavených a přinejmenším technicky neprostupných kritérií nerefluktujících vícerozměrnost, nelineárnost a rozostřenost jazykových struktur ani obecná kognitivní schémata (to se týká nejvíc právě lexikálního plánu; charakteristické jsou např. derivační vztahy mezi syntaktickými kategoriemi jednoho lexému a jiným lexémem coby celkem nebo některou z jeho funkcí – v TLS jsou přitom koncové členy těchto vztahů často roztříděny do úplně jiných sémantických skupin v odlišných taxonomických větvích). Navíc jak D. Sehnal sám uvádí (5), TLS se regulérně nevztahuje ke slovním druhům, přičemž ze sémantických kategorií, skrze něž jsou definovány lexémy, nelze toto zařazení vyčíst – ty představují abstraktní archisémémy, pod něž lze zařadit slova jakékoli kategorie, a to s nejasnou hierarchií.

Syntaktická paradigmata (6) jsou zajisté platným pojmem, ale zpravidla zůstávají potíže jednak s jejich vymezením, jednak s jejich sledováním u slov klasické čínštiny, která mají menší frekvenci. Je často nesnadné říci, kde končí syntaktické paradigma jednoho slova a začíná syntaktické paradigma slova příbuzného, tj. v podstatě kde končí syntax a kde začínají lexikologické procesy, přičemž hranice mezi oběma není ostrá, aspoň ne tak, jak se myslelo ve strukturalismu 20. století. Není také nikde řečeno, že co jeden badatel vnímá jako syntaktické paradigma, nemůže jiný považovat za slovtvorné paradigma, a toto odlišné pojetí je třeba nahlížet na pozadí obecné teorie jazyka; v každém případě tu nestačí vlastní definice a taxativní výčty, jak to dělá T. N. Nikitinová, pokud se chceme dostat dále než k pragmatické pomůcce ke čtení textů a výuce staré čínštiny. Statistické metody mají v případě klasické čínštiny dosti omezené použití a je otázka, zda z nich lze vyvozovat vážné závěry v zásadních otázkách struktury jazyka, zejména za situace, kdy statisticky nemáme korpus ani vzdáleně celý zpracován. Ze statistického hlediska je v podstatě jedno, zda poměr „jmenných“ a „slovesných“ funkcí vyjde pro celý korpus 7 : 4 či 3 : 9 – vzhledem k různorodosti a nevyváženosti korpusu a mnoha dalším vlivům, které na tyto poměry působí, jsou takové počty často neprůkazné. Jak přesně autor syntaktických paradigmat používá ve svém slovníčku k určení identity lexému, nelze jednoznačně vyčíst a stálo by za to, aby ji lépe přiblížil. V každém případě však tato otázka patří k nejkomplicovanějším ve staročínské jazykovědě (ne nadarmo jí lexikolog a sémantik Zhang Lianrong /2000/ ve své monografii věnuje více než 50 stran z různých úhlů pohledu) a syntaktická paradigmata jsou jen jedním z mnoha vodítek.

Správně tak autor uvádí (7), že je situace složitější a že v některých případech „může dojít k druhotnému odvození jednoho lexému od druhého právě v důsledku lexikalizace změny

kategoriálního významu a následně k užití takto odvozeného lexému v nové zvláštní funkci“. První část tohoto postřehu, kterou si mimochodem poměrně zevrubně zabývají někteří čínští lexikologové s ohledem na identitu lexému, je přitom klíčová (druhá pak jen logickým důsledkem), neboť právě tím se problematizují syntaktická paradigmata a částečně i celý přístup Nikitinové. Říci (8, 18) pak, že otázka toho, co je základní a co odvozené v derivačních paradigmatech, na kterou se mimochodem plně zatím nepodařilo nikomu uspokojivě odpovědět, bude řešena z hlediska ústrojnosti celého systému slovních druhů a jejich funkcí, působí zjednodušeně a nekonkrétně: konečně bychom potřebovali znát naprosto přesnou „technickou“ proceduru.

Je možno diskutovat o tom, zda je nejvhodnější označovat logické vztahy mezi aktanty latinskými termíny pro syntaktické funkce (7). Osobně se domnívám, že nikoli, neboť bez ohledu na latinu či češtinu by aktanty měly být pojmenovány dle své role (agens, patiens ad.) a vnášení syntaktické terminologie na pole aktantů vede jedině k matení pojmů, jak ukazuje nejen pedagogická praxe, ale i leckteré akademická teorie.

Je naprosto pravda, že přes laickou představu byla v klasické čínštině velká spousta víceslabičných a vícemorfémových slov (9). Ovšem kritéria pro odlišení slova od slovního spojení jsou velice komplikovaná a jedná se opět jeden z nejtíživějších problémů staročínské, ale i současné čínské lingvistiky (srov. Feng Shengli 1998, Duanmu 2000) – bylo by vhodné tuto otázku objasnit poněkud zevrubněji, neboť uváděná sémantická kompozitnost je jen jedním z hledisek.

Otázka dělení slovních druhů na poddruhy (18) je řešena v obecné teorii slovních druhů (podrobně se problémem zabývá Croft 2001, který také shrnuje a hodnotí dosavadní přístupy na škále *lumpers – splitters*). Přinejmenším do budoucna by bylo vhodné tyto poznatky zapracovat do vlastního systému slovních druhů, případně se vůči nim vymezit.

V případě kategorie ADV je dle mého názoru funkce adS (35) je velice sporná: vzhledem k tomu, že nejspolehlivějším rysem adverbia v čínštině, na něž se lze spoléhat, je jeho pevná a v podstatě neměnná preverbální pozice (jedná se snad o nejpřísnější slovosledné pravidlo), nastává mj. otázka, jak odlišit od adverbií typu adS například spojky či iniciální větné částice – zejména za situace, kdy komplikovaná a abstraktní sémantika „poloprázdných“ a „prázdných“ slov neposkytuje dostatečně pevnou oporu.

Je dobře, že autor vyznačuje rýmy a mluví přitom o živosti jazyka, kterým byl text sepsán o jeho oralitě (41). Stálo by možná za to připomenout, že většina děl pozdních Válčících států je psána prosimetrickou formou a rýmování je takřka stejně běžné i v mnoha jiných textech. Na tomto i mnoha jiných faktech jsou ostatně založeny přístupy ke klasické čínské literatuře, které zdůrazňují její orální charakter, čímž ovšem zpochybňují naše představy a staročínských spisů coby víceméně autorských ucelených dílech „psaných spisovateli“ (za všechny M. Kern).

S tím přímo souvisí otázka ucelenosti myšlenkové soustavy textu: za těchto okolností není vůbec samozřejmé – i když to tak dělá drtivá většina filologů a překladatelů včetně oponenta –, že lze *myšlenkově* vysvětlovat jednu část spisu částí druhou. S nově prosazovanou teorií

modulárnosti staročínských textů, která přiznává koherenci v podstatě jen modulům na úrovni úseků a „odstavců“ (knihy jsou nahlíženy víceméně jako anonymní konglomeráty modulů, které kompilátor považoval za hodné a příhodné zařadit do svého souboru), bude nutno se v budoucnosti řádně vyrovnat.

Jak již bylo řečeno, práci hodnotím jako velice zdařilou. Plně splňuje nároky kladené na disertační práci a *doporučuji ji k obhajobě*. Zároveň vyjadřuji naději, že bude v dohledné době publikována.

V Praze, 9. ledna 2012

Lukáš Zádřapa